KENNISPOCKET

LERAREN-
BIJLAGE

Spelen, ontdekken en leren

vbjk
Vernieuwing in de Basisvoorzieningen voor Jonge Kinderen

COLOFON

De lerarenbijlage bij de kennispocket ***Spelen, ontdekken en leren*** is een uitgave van VBJK, centrum voor Vernieuwing in de Basisvoorzieningen voor Jonge kinderen. VBJK is een onderzoeks- en innovatiecentrum met meer dan dertig jaar ervaring in de sector van kinderopvang voor baby's en peuters en schoolgaande kinderen, kleuteronderwijs en preventieve gezinsondersteuning.

REFERENTIE

Van der Mespel, S. (2024). *Kennispocket: spelen, ontdekken en leren – lerarenbijlage.* Gent: VBJK.

EINDREDACTEUR

Mike De Cloedt

vbjk
Vernieuwing in de Basisvoorzieningen voor Jonge Kinderen

Opgroeien

DISCLAIMER

U vindt de kennispocket met lerarenbijlage goed en wenst eruit te kopiëren?
Besef dan:

- dat dit leermateriaal de vrucht is van intense arbeid: VBJK heeft er heel wat geld en energie in gestoken;
- dat VBJK van dit werk moet bestaan;
- dat kopiëren zonder voorafgaande schriftelijke toestemming onwettig is.

Inhoud

De basiscompetenties in deze kennispocket 4
Verdiepende literatuur voor leraren 4
1 Al spelend de wereld ontdekken 4
1.1 Spelen is… 4
1.2 Verschillende soorten spel 5
2 Kijken naar betrokkenheid 6
2.1 Betrokkenheid 6
2.2 Betrokkenheid observeren 6
3 Een zorgzame speelleeromgeving 7
3.1 De ervaringsgebieden 7
3.2 Een samenspel tussen ruimte, aanbod, tijd en interacties 8
4 Spelen en ontdekken begeleiden 9
5 Praten, uitleggen en luisteren 11

De basiscompetenties in deze kennispocket

De kennispocket *Spelen, ontdekken en leren* behandelt de leerplandoelen die leiden naar de volgende basiscompetenties van een kinderbegeleider:

BASISHOUDING

Competenties die je te allen tijde inzet.

- Je gaat op een positieve, opbouwende manier om met alle kinderen, ouders, collega's en anderen. (competentie 1)
- Je observeert het gedrag van een kind, individueel en in groep, reflecteert daarover en stemt je handelen daarop af. (competentie 2)
- Je reflecteert over de werking en draagt bij tot het verbeteren van de kinderopvang. (competentie 11)

KIND

Competenties nodig om spelen, ontdekken en leren te begeleiden. Ook wel educatieve ondersteuning genoemd.

- Je ondersteunt het kind bij al zijn activiteiten. (competentie 4)
- Je stimuleert elk kind in zijn ontwikkeling en gaat uit van zijn talenten en ondernemingszin. Je biedt schoolgaande kinderen een gevarieerde vrije tijd aan. (competentie 3)

Verdiepende literatuur voor leraren

Boudry, C., De Weerdt, H. (2008). *Ontvlambare vingers. Een handleiding om te verdwalen.* Amsterdam: SWP. Op de VBJK-website vind je artikels met speelideeën bij dit boek.

Boudry, C., Vandenbroeck, M. (2005). *Gepeuter. Kunstzinnige activiteiten met peuters van 2 tot 4 jaar.* Amsterdam: SWP.

Steverlynck, A., Wemel, S. (2022). *Het Rijk der Spelen. Brussel: Politeia.*

Verrando, L., Dekeyser, P. (2024). *Van avontuur tot structuur. De buitenschoolse opvang door de ogen van kinderen.* Kind & Samenleving.

1 Al spelend de wereld ontdekken

1.1 Spelen is…

Introduceer dit thema met behulp van de volgende opdracht:

Wat is spelen volgens jou?
SCHRIJF drie woorden op waaraan jij denkt bij het woord 'spelen'.

Opdracht kennispocket p.5

Geef de leerlingen drie post-its om de drie woorden op te noteren. Verzamel de post-its met woorden op een flap of bord. Leg de betekenis van spelen voor kinderen (zie kennispocket p. 5) uit aan de hand van de input van de leerlingen. Enkele aandachtspunten bij de bespreking:

- Het is een aangeboren behoefte.
- Spelen is in de eerste plaats plezier.
- Spelen is de manier waarop kinderen zichzelf en hun omgeving verkennen.
- Het ligt vooraf niet vast hoe het spel precies zal verlopen.

1.2 Verschillende soorten spel

Geef de leerlingen vooraf devolgende vraag mee:

> Wat speelde jij als kind (tussen 0 en 12 jaar) graag? Doe eventueel navraag bij een van je ouders, grootouders of je vroegere begeleider in de kinderopvang?

Deel de leerlingen op in groepjes van vier. Geef de groepjes deze opdracht:

> Neem eerst de beschrijving van de verschillende soorten spel (kennispocket p. 6-9) door. Vertel daarna aan elkaar wat jullie vroeger graag speelden en link dit aan een of meerdere spelvormen.

Bespreek vervolgens met de ganse groep welke voorbeelden van verschillende spelvormen aan bod kwamen tijdens de uitwisseling.

> ***Tip***
> *De speelschema's zijn een andere interessante bril om op te zetten om het spel van jonge kinderen te verkennen en te begrijpen wat kinderen precies boeit. Negen speelschema's die bij jonge kinderen vaak voorkomen, zijn:*
> - *Oriënteren*
> - *Ordenen en sorteren*
> - *Verbinden en losmaken*
> - *In beweging*
> - *Vervoeren*
> - *Bedekken en verstoppen*
> - *Draaien*
> - *Onderzoeken en transformeren*
> - *Insluiten*
>
> ZIE: *Schema's in het spel van kinderen.* Downloadbaar via https://www.speelbank.be/speelschema-s

2 Kijken naar betrokkenheid

2.1 Betrokkenheid

Laat de leerlingen kennismaken met het concept **betrokkenheid.**

KIJK EN LUISTER naar de video ***Wat is betrokkenheid?***

Opdracht kennispocket p.11

2.2 Betrokkenheid observeren

Het goed kunnen observeren van betrokkenheid en inspelen op de observaties zijn belangrijke aspecten van pedagogische kwaliteit. Heel wat kinderopvangvoorzieningen maken gebruik van het MeMoQ zelfevaluatie-instrument (Dimensie 2: betrokkenheid) om de betrokkenheid van kinderen te observeren en te evalueren[1].

Tip

Meer info:

- VBJK: https://vbjk.be/nl/mini-site/kennispockets/voor-leraren-docenten-ondersteuners-vormingswerkers/memoq-3
- Opgroeien: *https://www.opgroeien.be/aanbod/kinderopvang/voorzieningen/kwaliteit-en-beleidsvoerend-vermogen/memoq#toc-zelfevaluatie-instrument*

Ga naar het MeMoQ zelfevaluatie-instrument op www.vbjk.be.
Open 'Dimensie 2: betrokkenheid groepsopvang' of 'Dimensie 2: betrokkenheid gezinsopvang'.
BEKIJK het observatieformulier en de vragen over betrokkenheid.

Opdracht kennispocket p.13

Observatieopdracht

Geef de leerlingen de opdracht om een kind gedurende vijf minuten te observeren in een spelsituatie.

Mogelijke instructies zijn:

- Noteer de leeftijd van het kind, waar en wanneer je observeert en wie er nog in de ruimte aanwezig is.

[1] In de kennispocket *Kennismaken met het werkveld kinderopvang* maken de leerlingen kennis met het MeMoQ zelfevaluatie-instrument. In kennispocket *Positieve relaties met kinderen en ouders, staan leerlingen stil bij observeren. We verwijzen naar de opdracht 'Observeren kan je leren' in deze kennispocket op p 13.*

- Noteer wat je ziet en hoort bij het kind. Probeer dit zo objectief mogelijk te doen (dus niet interpreteren!).
- Interpreteer onmiddellijk na de observatie wat je zag en hoorde:
  Op een schaal van 1 (heel laag) tot 5 (heel hoog), hoe hoog was de betrokkenheid van het kind op dat moment? Hoe merkte je dit?
- Denk na over acties: wat zou er kunnen gebeuren om de betrokkenheid van dit kind in deze situatie te verhogen?

Bespreek nadien samen de observaties en interpretaties. Besteed opnieuw aandacht aan het verschil tussen observeren en interpreteren.

3 Een zorgzame speelleeromgeving

3.1 De ervaringsgebieden

Om de verschillende ervaringsgebieden te introduceren bij de leerlingen, kan je gebruikmaken van de verschillende opdrachten en tips in de kennispocket. De volgende werkvorm kan je gebruiken om de leerlingen vervolgens te laten oefenen in het toepassen van de theorie in de praktijk.

Geef je leerlingen de opdracht om een kind gedurende de volledige stageperiode eenmaal per week gedurende 10 minuten te observeren, terwijl het aan het spelen is. Mogelijke instructies zijn:

- Neem foto's van het kind en zijn spel. Noteer wat je ziet en hoort bij het kind. Probeer dit zo objectief mogelijk te doen.
- Interpreteer nadien je observaties aan de hand van de ervaringsgebieden uit het pedagogisch raamwerk: (1) ik en de ander, (2) lichaam en beweging,
  (3) communicatie en expressie en (4) verkennen van de wereld.
  Welke ervaringsgebieden zag je aan bod komen? Beschrijf kort per ervaringsgebied wat je zag gebeuren bij het kind: waar beleefde dit kind precies plezier aan en waardoor was het geboeid?
- Documenteer je observatie door een foto te kiezen die goed de ervaring(en) van dit kind op dat moment weergeeft. Noteer een korte zin bij de foto of enkele kernwoorden die vertellen waar het kind precies plezier aan beleefde of waar het door geboeid was.
- Vraag feedback aan je mentor of jouw documentatie de ervaringen van dit kind weerspiegelen.
- Ga daarna in gesprek met de ouder(s) van het kind en stel volgende vragen:
  - Kan je X herkennen in deze observaties?
  - Vallen er zaken op? Zijn er zaken nieuw?
- Reflecteer over hoe jij het gesprek ervaren hebt.

3.2 Een samenspel tussen ruimte, aanbod, tijd en interacties

Presenteer je leerlingen de volgende stelling:

> *Kinderen kunnen overal spelen, het maakt niet uit of de omgeving voor hen is ingericht.*

Bespreek deze stelling met behulp van volgende vragen:

- Wie gaat akkoord? Waarom?
- Wie gaat niet akkoord? Waarom niet?
- Hoe heeft een omgeving al dan niet invloed op het spelen van kinderen?
- Welke elementen maken een omgeving meer of minder uitnodigend om te spelen en te ontdekken?
- Welke materialen nodigen uit tot spelen en ontdekken?
- Herziet er iemand zijn mening nu we elkaar gehoord hebben? Waarom?

> ***Tip***
> *Je kan de klas ook in groepen verdelen en per groep laten nadenken of ze met de stelling wel of niet akkoord gaan. Dit kan zorgen voor een debat.*

Enkele aandachtspunten bij de bespreking:

- Kinderen kunnen in principe overal spelen.
- Tijd, ruimte en materialen beïnvloeden het spelen en ontdekken van kinderen.
- Wanneer er weinig tijd is, hebben kinderen minder kans om in hun spelen en ontdekken 'op te gaan'.
- Een ruimte met materialen die aansluiten bij de interesses en vaardigheden van kinderen nodigt meer uit tot spelen en ontdekken.
- Het is interessant om een ruimte en de aanwezige materialen te bekijken door de bril van de ervaringsgebieden: welke gebieden spreekt de ruimte meer of minder aan?
- Speelgoed of speelhoeken die op een aantrekkelijke manier gepresenteerd zijn, nodigen meer uit tot spelen en ontdekken.
- Openeindemateriaal biedt veel mogelijkheden voor spelen en ontdekken.
- Less is more.

Opdracht: een activiteit plannen

Introduceer de leerstof over het werken met activiteiten (zie kennispocket p. 24-26). De volgende werkvorm kan je gebruiken om de leerlingen vervolgens te laten oefenen in het toepassen van de theorie in de praktijk.

Laat de leerlingen het *Kindertijd*-artikel ***Geef kinderen een stok en ze kribbelen in het zand*** *lezen.*

Deel 2 Inspiratie p.58-59

Geef hun vervolgens de opdracht om in duo's een nieuw speelidee voor tweejarigen uit te werken geïnspireerd op drie natuurlijke basiselementen: water, lucht en aarde.

Geef daarbij volgend aandachtspunt mee: vertrek, net zoals in het artikel, van natuurlijke materialen. Zorg ervoor dat de activiteit procesgericht is. Met andere woorden: kinderen krijgen de ruimte om het materiaal te ontdekken en ermee te experimenteren. Niets moet en veel mag. Niet het resultaat is belangrijk, maar wel het proces.

Geef volgende vragen mee om het speelidee voor te bereiden:

- Welk materiaal bied je aan? Hoeveel kinderen nemen deel?
- Wat denk je dat jonge kinderen met dit materiaal kunnen doen? Welke kansen om te ontdekken, experimenteren en spelen biedt dit materiaal?
- Hoe presenteer je het materiaal aan de kinderen? Welke extra materialen (bijvoorbeeld lepels, dozen in verschillende formaten, vergrootglas ...) voorzie je om het ontdekken van en het experimenteren met het natuurlijke materiaal uit te lokken?
- Wat verwacht je dat er gaat gebeuren?
- Tijdens procesgerichte activiteiten is er veel vrijheid en ruimte om te experimenteren, maar er zijn ook grenzen. Bepaal je grenzen. Wat kan voor jou en wat niet?

Geef hun vervolgens de opdracht om het speelidee uit te voeren met enkele tweejarigen en daarbij hun ervaringen te noteren:

- Wat doen de kinderen met het materiaal?
- Wat liep zoals verwacht? Wat verliep anders of verraste?
- Wat vonden ze makkelijk en/of moeilijk aan deze opdracht?

Bespreek nadien hun ervaringen.

Alternatief:
Voorzie een speellesuur waarin de leerlingen hun speelideeën uitvoeren. Je koppelt bijvoorbeeld twee duo's aan elkaar. Ze 'spelen' om de beurt elkaars speelidee:

- Daag de spelende leerlingen uit om hun verbeelding te gebruiken en zelf te ontdekken hoe tweejarigen met het materiaal kunnen spelen.
- Het duo dat het speelidee voorbereidde, krijgt de opdracht om het spelende duo te observeren: wat doen ze met het materiaal? Was dit wat je verwachtte dat er zou gebeuren? Of zag je andere dingen gebeuren?

4 Spelen en ontdekken begeleiden

Introduceer de verschillende begeleidingsrollen en soorten speelprikkels met behulp van de verschillende opdrachten en tips in de kennispocket (p.29-35). De volgende werkvormen kan je gebruiken om de leerlingen vervolgens te laten oefenen in het toepassen van de theorie in de praktijk.

Begeleidingsrollen herkennen

Geef de leerlingen de opdracht om gedurende 20 minuten een begeleider tijdens een spelsituatie te observeren. Dat kan een kinderbegeleider op hun stageplaats zijn of bijvoorbeeld een begeleider op een speelpleinwerking of jeugdbeweging.

Mogelijke instructies zijn:

- Schets de situatie waarin je observeert: de locatie, het tijdstip, wie is aanwezig, wat is de situatie (bijvoorbeeld: kinderen spelen vrij buiten, kinderen doen een voorbereide activiteit …).
- Noteer wat de begeleider doet of zegt. Probeer dit zo objectief mogelijk te doen.
- Interpreteer nadien je observaties aan de hand van de verschillende begeleidingsrollen: (1) niet betrokken, (2) observator, (3) speelcoach, (4) meespeler, (5) instructeur en (6) regisseur. Welke begeleidingsrollen zag je aan bod komen?
- Wat vond jij sterk aan de manier waarop spelen en ontdekken werd begeleid? Wat had de begeleider nog of anders kunnen doen?

Bespreek nadien samen de observaties en interpretaties. Leg tijdens de bespreking de link met de verschillende begeleidingsrollen: welke begeleidingsrollen werden meer of minder ingezet? Wat zou de meerwaarde kunnen zijn om bepaalde begeleidingsrollen meer of net minder in te zetten?

Experimenteren met speelprikkels en begeleidingsrollen (gekoppeld aan stage)

Geef de leerlingen de opdracht om een speelprikkel met openeindemateriaal (zie kennispocket p. 24) voor een bepaalde groep kinderen voor te bereiden en uit te voeren. Tijdens het spel van de kinderen oefenen de leerlingen vooral met de volgende begeleidingsrollen: observator, speelcoach en meespeler.

Mogelijke instructies zijn:

- Denk aan enkele kinderen op je stageplaats. Zoek een speelprikkel met openeindemateriaal die aansluit bij de interesses en vaardigheden van dit groepje kinderen.
- Bied de speelprikkel aan het groepje kinderen aan. Denk vooraf goed na over hoe je het materiaal op een aantrekkelijke manier aanbiedt. Laat de kinderen het aangeboden materiaal vrij ontdekken.
- Blijf als begeleider betrokken terwijl de kinderen het materiaal ontdekken. Oefen vooral met de volgende begeleidingsrollen: observator, speelcoach en meespeler.
- Schrijf nadien een kort reflectieverslag aan de hand van de volgende reflectievragen:
    - Schets de situatie: welke speelprikkel bood ik aan (welk materiaal en hoe)? Hoeveel kinderen waren betrokken en wat was hun leeftijd? Waar en wanneer vond het plaats?
    - Welke begeleidingsrollen heb ik ingezet? Geef enkele concrete voorbeelden?
    - Welke begeleidingsrol zet ik spontaan meer/minder in?
    - Waarover ben ik tevreden?
    - Wat vond ik moeilijk?

5 Praten, uitleggen en luisteren

Introduceer de theorie over praten, uitleggen en luisteren met behulp van de verschillende opdrachten en tips in de kennispocket (p. 37-40). De onderstaande werkvorm kan je gebruiken om de leerlingen vervolgens te laten oefenen in het toepassen van de theorie in de praktijk.

Geef de leerlingen de opdracht om, op hun stageplaats of in een andere context waar ze kinderen begeleiden, bewust een 'gesprek' aan te gaan met een kind. Dat kan met een baby of peuter zijn en/of met een kleuter of lagereschoolkind.

Mogelijke instructies zijn:

- Kies op je stageplaats of in een andere context een kind uit waarmee je in 'gesprek' gaat. Een gesprek gaat zowel over de verbale (woorden en geluiden) als de non-verbale (gebaren en gezichtsuitdrukking) communicatie met een kind.
  Je maakt het extra uitdagend door een kind te kiezen waarmee je tot nu toe nog weinig in 'gesprek' ging.
- Kies een gepast moment om met het kind contact te leggen. Start een 'gesprek' dat aansluit bij wat het kind op dat moment doet of ervaart.
- Neem de tijd om met het kind in interactie te gaan. Zorg voor wederkerigheid, met andere woorden: het kind en jij 'zeggen' om de beurt iets.
- Schrijf nadien een kort reflectieverslag aan de hand van de volgende reflectievragen:
  - Schets de situatie: de locatie, het tijdstip en duur van de interactie, leeftijd van het kind, wat is de situatie (bijvoorbeeld: tijdens eten, verluieren, spelen, in boek kijken …).
  - Hoe heb ik ingespeeld op wat het kind deed of wat het ervaarde?
  - Was er sprake van wederkerigheid?
    Geef enkele voorbeelden.
  - Heb ik open vragen gesteld?
    Geef een voorbeeld.
  - Maakte ik gebruik van gewone 'grotemensentaal'?
    Geef een voorbeeld.
  - Hoe stemde ik mijn taalgebruik af op het niveau van het kind?
    Geef een voorbeeld.
  - Waarover ben ik tevreden?
  - Wat vond ik moeilijk?